

**Свобода вираження поглядів
в умовах дії правового режиму воєнного стану:
баланс між національною безпекою та правами людини**

*Дейнеко Анюта Володимирівна,
студентка 4 курсу спеціальності «Право»
ННІ економіки і права
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

Одним із найголовніших прав кожної людини і громадянина, підґрунтям становлення демократичного правового режиму в державі є право на свободу вираження поглядів, прояв якого полягає в можливості вільно, безперешкодно висловлювати особисті погляди та переконання з приводу тих чи інших питань, у тому числі й суспільно важливих. Будучи за своєю суттю природним правом людини, свобода вираження поглядів характеризується невід'ємним, невідчужуваним характером, а також незалежністю від волі держави.

Утім попри такі ознаки, право на свободу вираження поглядів не відноситься до абсолютних, оскільки у встановлених законом випадках воно може бути обмежене. Найпоширенішою підставою, за якої вказане право підлягає обмеженню є запровадження в державі воєнного стану або оголошення стану війни.

З огляду на те, що на сьогоднішній день Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. [1] в Україні запроваджено правовий режим воєнного стану, дослідження права на свободу вираження поглядів є вкрай актуальною та важливою темою, оскільки сприяє виявити проблемні аспекти реалізації цього права. Водночас під час обмеження права на свободу вираження поглядів встановлення балансу між національною безпекою та правами людини є одним із головних завдань держави, що прямо впливає з положень Конституції України, законів України, низки міжнародних документів та практики ЄСПЛ.

Метою роботи є аналіз права на свободу вираження поглядів, а саме правового регулювання на національному та міжнародному рівнях, особливостей реалізації та обмежень цього права в умовах воєнного стану.

Важливим є розуміння співвідношення понять «погляди» і «переконання», адже саме вони визначають зміст та межі права на свободу вираження. Поняття «погляди» та «переконання» мають тісний зв'язок, але відрізняються за своєю сутністю. Погляди є ширшим поняттям, що включає різні уявлення, судження та оцінки, які людина формує під впливом суспільних, культурних і особистих чинників. Натомість переконання є стійкою системою поглядів, яка визначає поведінку людини та її світогляд. Відповідно до праць Г. Гегеля «Феноменологія духу» 1807 р. і М. Вебера «Господарство і суспільство» 1922 р., переконання ґрунтуються на глибокому осмисленні та внутрішньому прийнятті певних ідей, тоді як

погляди можуть бути більш мінливими та ситуативними. У контексті права на свободу вираження, держава зобов'язана гарантувати можливість відкритого обговорення поглядів і переконань, сприяючи розвитку плюралізму думок у суспільстві.

Свобода вираження поглядів як основоположне право людини і громадянина на національному рівні в першу чергу гарантована нормативно-правовим актом найвищої юридичної сили – Конституцією України, яка у свою чергу закріплює низку статей, спрямованих на реалізацію цього права. Безпосередньо право на свободу вираження поглядів передбачене ч. 1 ст. 34 Конституції відповідно до якої «кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань». Водночас Основним Законом проголошені й інші важливі положення, які є гарантіями свободи вираження поглядів. Це, зокрема ст. ст. 1, 3, 8, 15 (політичний, економічний та ідеологічний плюралізм, а також заборона цензури); ст. 21 (права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними), ст. 22 (конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані) тощо [2].

Серед спеціальних законів, які встановлюють право на свободу вираження поглядів варто назвати Закон України «Про медіа», згідно ст. 4 якого «діяльність у сфері медіа ґрунтується на принципах свободи вираження поглядів і переконань» [3], а також Закон України «Про інформацію», ст. 2 якого передбачає, що до основних принципів інформаційних відносин у тому числі відноситься свобода вираження поглядів і переконань [4].

Як бачимо, нами наведено три основні, але не єдині національні законодавчі акти, які гарантують право на свободу вираження поглядів, що передбачає його вільну реалізацію кожною людиною і громадянином на території України.

У свою чергу розглянуті закони передбачають й умови, за яких вказане право підлягає обмеженню. Так, частиною третьою ст. 34 Конституції України унормовано, що «здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя». Окрім того, виходячи зі змісту частини другої ст. 64 Конституції право на свободу вираження поглядів і переконань може бути обмежене в умовах воєнного або надзвичайного стану [2]. Аналогічні обмеження права на свободу вираження поглядів, встановлені й положеннями Законів України «Про медіа» та «Про інформацію», що підкреслює їх відповідність Конституції України та унеможливлює обмежувати вказане право в інших випадках.

Вкрай важливою постає необхідність наголосити на Законі України «Про правовий режим воєнного стану». Положення ст. 1 Закону, яке встановлює визначення поняття «воєнний стан», вказує, що у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її

територіальній цілісності, який, зокрема, передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Цим Законом зокрема передбачено регулювання у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботи поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів, установ, організацій і закладів культури та медіа, що в тому числі передбачає унеможливлення поширення поглядів, які носитимуть провокативний характер та міститимуть ворожі переконання, що є недопустимим в умовах воєнного стану [5]. Водночас слід зазначити, що обмеження цього права не означає його повну заборону, а реалізація свободи вираження поглядів має здійснюватись в певних межах.

У цьому контексті постає необхідність звернутися до положень Кримінального кодексу України (далі – КК України), якими передбачено притягнення до кримінальної відповідальності за вираження поглядів, що суперечать Конституції та законам України особливо в умовах воєнного стану. Так, публічні заклики: до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 2 ст. 109); з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (ч. 1 ст. 110); до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту, а також виготовлення матеріалів із закликами до вчинення таких дій з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів (ст. 436); колабораційна діяльність (ст. 111-1); виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2) [6] є протиправними умисними діями, які є неприпустимими та потребують негайного реагування з боку правоохоронних органів. Варто зазначити, що такі заклики та дії є вкрай поширеними в Інтернет-мережі, а також вчиняються зазвичай в сукупності, про що свідчить аналіз низки обвинувальних вироків національних судів, а саме: вирок Долинського районного суду Кіровоградської області від 13 березня 2025 р. [7], вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 14 листопада 2024 р. [8], вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 28 жовтня 2024 р. [9], вирок Київського районного суду міста Одеси від 11 грудня 2023 р. [10], вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 12 вересня 2023 р. [11], вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 21 липня 2022 р. [12] та ін.

Окремо доцільним буде згадати рішення Конституційного Суду України від 16 липня 2019 року у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». У вказаному рішенні наведено, що «право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і

переконань не є абсолютним, а його здійснення може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам та в інших випадках, передбачених частиною третьою статті 34 Конституції України». Врешті-решт, Конституційний Суд України визнав таким, що відповідає Конституції України (є конституційним), Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» [13].

Попри те, що це рішення ухвалене КСУ не в умовах воєнного стану, нині воно має важливе значення, оскільки повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, яке стало причиною запровадження воєнного стану в Україні, вимагає здійснення таких заходів, які б перешкождали поширенню в суспільстві поглядів та встановленню ідеології, що за своєю суттю спрямовані на ускладнення внутрішньодержавної обстановки та посилення конфлікту. Саме функціонування цього закону, метою якого є недопущення повернення до тоталітарного минулого, на цей час є одним із засобів забезпечення національної та громадської безпеки, а тому обмеження громадянина у свободі вираження поглядів на заборонену цим законом тематику, є правомірним та вкрай необхідним явищем. Окрім того, ст. 436-1 КК України передбачено кримінальну відповідальність за виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів. Так, вироком Київського районного суду м. Одеси від 26 квітня 2024 р. ОСОБА_8 визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 436-1 КК України. Як зазначив суд, основна небезпека цього злочину полягає саме у його публічності, а виготовлення символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у т. ч. у вигляді сувенірної продукції, має вчинюватися саме з метою її поширення (або іншого розповсюдження) чи публічного використання для подальшої дестабілізації розвитку української нації, її історичної свідомості, демократичного розвитку України [14].

Таким чином, основними обмеженнями права на свободу вираження поглядів в умовах воєнного стану, які мають на сьогодні реальне застосування є: впровадження контролю за змістом і поширенням інформації; обмеження інтернет-провайдером доступу до інформаційно-пропагандистських ресурсів; регулювання роботи постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використання місцевих радіостанцій, телевізійних центрів та друкарень для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; заборона роботи приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі; вилучення у підприємств, установ і організацій

усіх форм власності, окремих громадян електронного комунікаційного обладнання, телевізійної, відео- і аудіоапаратури, комп'ютерів, а також у разі потреби інших технічних засобів зв'язку. Яскравим прикладом такого обмеження в Україні під час воєнного стану стало запровадження телемарафону «Єдині новини» – об'єднаного інформаційного мовлення, що замінило звичний формат незалежного телевізійного мовлення. Цей захід спрямований на централізований контроль за інформаційним простором та зменшення впливу дезінформації, що є важливим в умовах війни. Саме запровадження цього телемарафону суттєво обмежує можливість альтернативних поглядів та незалежної журналістики, тобто свободи вираження поглядів.

Поряд з вітчизняними законами, право на свободу вираження поглядів закріплене й низкою міжнародних правових актів, які є взірцями для кожної сучасної демократичної держави. Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, що передбачено ст. 9 Конституції України. Ба більше, такі договори мають вищу юридичну силу порівняно з національними законами, що передбачає їх першочергове застосування не лише при виникненні колізій норм права, а й загалом при регулюванні правовідносин та вирішенні справ судом.

Перш за все варто згадати Загальну декларацію прав людини 1948 р., яка хоч і відноситься до джерел «м'якого» права, оскільки носить рекомендаційний характер та не передбачає відповідальності держав за порушення її положень, проте саме вона стала першим у світі документом, який на міжнародному рівні закріпив права людини, а тому й нині посідає важливе місце серед юридичних гарантій, зокрема й щодо права людини на свободу вираження поглядів. Так, вже в тексті преамбули Декларації зазначено, що «створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей». Безпосереднє ж закріплення свободи вираження поглядів міститься в ст. 19 відповідно до якої кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення, яке, у свою чергу, включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів [15].

Наступним за хронологією міжнародним договором є Європейська конвенція з прав людини 1950 р. (далі – ЄКПЛ) та 16 протоколів до неї. Право на свободу вираження поглядів гарантоване ст. 10 ЄКПЛ. Положеннями цієї статті, передбачено, що, оскільки, здійснення цих свобод пов'язане з обов'язками і відповідальністю, свобода вираження поглядів «може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання

розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду» [16]. Свобода дотримуватися поглядів як складова частина права, передбаченого статтею 10 ЄКПЛ, надає праву особі мати власну позицію щодо того чи іншого питання, гарантує захист особи від приписування їй певної позиції на основі її попередніх висловлювань і негативних наслідків, які можуть виникнути з цього, а також забороняє примушувати особу розголошувати іншим свою позицію [17, с. 278].

Розглядаючи міжнародні акти, слід звернутися й до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. Статтею 19 Пакту проголошено право кожної людини безперешкодно дотримуватися своїх поглядів та вільно їх виражати, у тому числі в будь-який спосіб на свій вибір. Вказаною статтею встановлені й підстави для обмеження цього права, які ідентичні з тими, які були наведені вище [18]. Частиною IV Пакту передбачено створення Комітету ООН з прав людини як головного органу ООН, що здійснює захист прав людини. До компетенції Комітету ООН з прав людини належить розгляд двох видів повідомлень про порушення прав та свобод: ті, які надходять від держав-учасниць Пакту та індивідуальні скарги від громадян держав-учасниць, які нині виступають одним із найефективніших механізмів захисту прав у в сучасному міжнародному праві.

ЄКПЛ та Міжнародний пакт про громадянські та політичні права закріплюють «право на дерогацію», тобто часткове обмеження у застосуванні певного закону або його заміна. Так, ст. 15 ЄКПЛ встановлює, що «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом» [16]. У ст. 4 Пакту зазначено, що «під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження» [18]. Виходячи зі змісту цих статей, свобода вираження поглядів за наведених обставин може підлягати обмеженням. Щодо України, то вона використала право на дерогацію ще 28 лютого 2022 р., а 04 квітня 2024 р. подала останню на сьогодні уточнену заяву щодо відступу від окремих зобов'язань. У заявах передбачався відступ і від ст. 10 ЄКПЛ (свобода вираження поглядів).

Отже, нами розглянуто три міжнародних правових акти, які гарантують право на свободу вираження поглядів та які нині є провідними в системі юридичних гарантій. Крім того слід зазначити, що ЄКПЛ носить регіональний характер та поширюється лише на територію Європи, водночас Декларація 1948 р. та Пакт 1966 р., прийняті в рамках Організації

Об'єднаних Націй, мають універсальну просторову дію, а тому поширюються на всі держави світу. Утім міжнародних документів, які б проголошували свободу вираження поглядів нині на сьогоднішній день є набагато більше. Це, зокрема, подібні до ЄКПЛ регіональні договори Американська конвенція з прав людини 1969 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., а також універсальний документ Конвенція ООН про права дитини 1989 р., яка гарантує кожній дитині право на свободу вираження поглядів.

Необхідним завданням під час з'ясування змісту обмежень права на свободу вираження поглядів є аналіз практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), створення якого визначено розділом III ЄКПЛ. Так, прийняття Верховною Радою України Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», зобов'язує українські суди застосовувати положення ЄКПЛ та практику ЄСПЛ, які виступають основними міжнародно-правовими регуляторами відносин держави і людини.

Свобода вираження поглядів становить одну з суттєвих основ демократичного суспільства, одну з важливих умов його прогресу та розвитку кожної особистості. Згідно із ч. 2 ст. 10 ЄКПЛ, це стосується не лише «інформації» чи «ідей», які сприймаються прихильно або вважаються необразливими чи байдужими, але також і до тих, які ображають, шокують або тривожать: це те, що вимагає плюралізм, толерантність і дух відкритості, без якої не існує «демократичного суспільства». Як закріплено в ст. 10, воно супроводжується винятками, які, однак, вимагають вузького тлумачення, а необхідність його обмеження має бути переконливо доведена. Вказаної думки дійшов Суд у рішенні у справі «Національна молодіжна рада Молдови проти Республіки Молдова» 2024 р. та яка є важливою на сьогодні у контексті гарантування права на свободу вираження поглядів [19].

Встановлені в результаті практичної діяльності ЄСПЛ критерії обмеження свободи вираження поглядів підлягають застосуванню і в умовах воєнного стану, що має на меті усунути випадки неправомірних дій з боку уповноважених органів та посадових осіб. Так, втручання у право на свободу вираження поглядів має бути законним, необхідним у демократичному суспільстві та відповідати законній (легітимній) меті.

Законність як критерій обмеження прав означає, що правова норма має бути сформульована з достатнім ступенем точності, бути зрозумілою та чіткою, щоб дозволити громадянинам передбачити наслідки, які може спричинити конкретна дія (справи «Ротару проти Румунії» 2000 р., «Санді Таймс проти Сполученого Королівства» 1979 р. та «Мелоун проти Сполученого Королівства» 1984 р.). Необхідність у демократичному суспільстві передбачає, що втручання у права має бути зумовлено «нагальною суспільною потребою», підстави обмеження були доречними та достатніми, вжиті заходи - пропорційними меті, а мета, була законною. При оцінці того, чи існує «нагальна суспільна потреба», здатна виправдати втручання у здійснення свободи вираження поглядів, необхідно ретельно розмежовувати факти

та оціночні судження. Якщо перші можуть бути доведені, то другі не можуть бути доведені як достовірні. Факт залишається фактом: навіть оціночне судження може виявитися надмірним, якщо воно повністю позбавлене фактичного підґрунтя (справа «Лефевр проти Франції» [20]). Загалом, «необхідність» втручання у здійснення свободи вираження поглядів має бути переконливо доведена. Слід визнати, що насамперед національні органи мають оцінити, чи існує така потреба, яка може виправдати таке втручання, і з цією метою вони користуються певною свободою розсуду. Проте свобода розсуду йде пліч-о-пліч з європейським наглядом, охоплюючи як закон, так і рішення, які його застосовують (справа «Белау проти Австрії» [21]). Щодо третього критерію, то відповідно до практики ЄСПЛ відповідність законній (легітимній) меті (національна безпека, територіальна цілісність або громадський порядок, запобігання заворушенням чи злочинам, охорона здоров'я населення, захист репутації або прав інших людей, запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, підтримання авторитету і неупередженості правосуддя) проявляється в тому, що для того, щоб вважати втручання у право законним, спершу постає необхідність визначити наслідки, які можуть настати, якщо його не обмежувати.

Щодо застосування права на дерогацію цікавою є практика ЄСПЛ у справі «Шахін Алпай проти Туреччини» 2018 р. Так, після спроби військового перевороту в 2016 році Туреччина скористалася своїм правом на дерогацію. У межах цієї дерогації влада Туреччини провела масові арешти, включаючи журналістів, яких підозрювали у зв'язках з опозиційними групами. Шахін Алпай, як журналіст, відкрито критикував уряд у своїх статтях. Однак національний суд Туреччини визнав його публікації такими, що нібито пропагують тероризм. Це стало підставою для його арешту та тривалого ув'язнення. У рішенні ЄСПЛ зазначив, що дії влади Туреччини мали «охолюючий ефект» на свободу слова, адже переслідування журналістів залякує інших представників медіа та обмежує плюралізм думок. Суд підкреслив, що навіть у кризові часи заходи держави повинні відповідати принципам демократії. Таким чином, Суд визнав порушення ст. 10 ЄКПЛ, підкреслюючи, що арешт Алпая не був необхідним у демократичному суспільстві [22].

Висновки. Отже, право на свободу вираження поглядів є фундаментальним правом людини, що відіграє ключову роль у формуванні демократичного правового режиму. Воно є природним та невідчужуваним, що гарантує можливість кожному вільно виявляти свої погляди та переконання.

Українське законодавство містить достатньо механізмів для регулювання реалізації цього права, зокрема Конституцію України, закони «Про медіа» та «Про інформацію», а також положення Кримінального кодексу України, що передбачають відповідальність за протиправні дії в контексті вираження неправомірних поглядів. До міжнародно-правових гарантій слід віднести Загальну декларацію прав людини, Європейську конвенцію з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та ін.

Водночас право на свободу вираження поглядів не є абсолютним і може підлягати обмеженню, зокрема в умовах воєнного стану, що передбачено положеннями національного законодавства та міжнародних договорів. Важливу роль у визначенні меж реалізації свободи вираження поглядів відіграє практика Європейського суду з прав людини. Суд наголошує, що будь-які обмеження мають бути законними, необхідними в демократичному суспільстві та відповідати законній меті.

В умовах воєнного стану держава має знайти баланс між захистом національної безпеки та гарантуванням основних прав людини. Це вимагає чіткого законодавчого регулювання та контролю за дотриманням принципів правової держави. Важливо забезпечити ефективні механізми правового захисту в разі неправомірного обмеження права на свободу вираження поглядів, що є запорукою демократичного розвитку України та її інтеграції в європейський правовий простір.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 р. №2102-IX. Дата оновлення: 18.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2119-20#Text> (Дата звернення: 25.03.2025).
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 25.03.2025).
3. Про медіа: Закон України від 13.12.2022 р. №3269-IX. Дата оновлення: 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text> (Дата звернення: 25.03.2025).
4. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. №2657-XII. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (Дата звернення: 25.03.2025).
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. Дата оновлення: 08.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Дата звернення: 25.03.2025).
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. №2341-III. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (Дата звернення: 25.03.2025).
7. Вирок Долинського районного суду Кіровоградської області від 13 березня 2025 р., судова справа № 388/270/25. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125799144> (Дата звернення: 26.03.2025).
8. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 14 листопада 2024 р., судова справа № 185/1772/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123021682> (Дата звернення: 26.03.2025).
9. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 28 жовтня 2024 р., судова справа № 761/29447/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124155135> (Дата звернення: 26.03.2025).
10. Вирок Київського районного суду міста Одеси від 11 грудня 2023 р., судова справа № 947/29680/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115536984> (Дата звернення: 26.03.2025).
11. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 12 вересня 2023 р., судова справа № 686/18993/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113624865> (Дата звернення: 26.03.2025).

12. Вирок Соснівського районного суду м. Черкаси від 21 липня 2022 р., судова справа № 711/2410/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105374765> (Дата звернення: 26.03.2025).

13. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 16 липня 2019 р., справа №1-24/2018(1919/17). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-19#Text> (Дата звернення: 28.03.2025).

14. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 26 квітня 2024 р., судова справа № 947/28255/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118675801> (Дата звернення: 28.03.2025).

15. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?lang=uk#Text (Дата звернення: 01.04.2025).

16. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (Дата звернення: 01.04.2025).

17. Білоусов Є. Кахнова М. Застосування статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у практиці Європейського Суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. С. 276-282.

18. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. Дата оновлення: 19.10.1973. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (Дата звернення: 03.04.2025).

19. Рішення ЄСПЛ у справі «Національна молодіжна рада Молдови проти Республіки Молдова» від 25 вересня 2024 р. за заявою № 15379/13. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-234411%22%5D%7D> (Дата звернення: 03.04.2025).

20. Рішення ЄСПЛ у справі «Лефевр проти Франції» від 29 листопада 2024 р. за заявою № 12767/21. URL:

<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-235472%22%5D%7D> (Дата звернення: 04.04.2025).

21. Рішення ЄСПЛ у справі «Белау проти Австрії» від 27 листопада 2024 р. за заявою № 20007/22. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-235470%22%5D%7D> (Дата звернення: 01.04.2025).

22. Рішення ЄСПЛ у справі «Шахін Алпай проти Туреччини» від 20 березня 2018 р. за заявою № 16538/17. URL: <https://globalfreedomofexpression.columbia.edu/wp-content/uploads/2018/04/%C5%9EАН%C4%B0N-ALPAY-v.-TURKEY.html> (Дата звернення: 04.04.2025).

Науковий керівник:

Джолос Сергій Вадимович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

Черкаського національного університету

імені Богдана Хмельницького